

NÁVOD K POCHOPENIU KRITICKEJ PODSTATY MARXISTICKEJ FILOZOFIE

L. SÈVE: Une introduction à la philosophie marxiste. Editions Sociales, Paris 1980.
[Uvádame maďarský preklad L. SÈVE: Bevezetés a marxista filozófiába. Kossuth Könyvkiadó, Budapest 1984, 531 s.]

Je veľmi náročné napísať rukoväť marxistickej filozofie, ktorá podáva systematický prehľad o najzákladnejších otázkach tohto myšlienkového systému a v ktorých sa zároveň nestráca ani otvorenosť a dialektická pružnosť kategórií. Zároveň by mala táto rukoväť zjednotiť pozitívny obsah a kritickú podstatu materialistickej dialektiky a dokázať rozlišovať medzi receptívnou stránkou marxistickej filozofie a jej rozmanitými aplikačnými možnosťami. Tiež by mala byť návodom pre praktické konanie, ktorý je všeobecne zrozumiteľný, ale nestráca teoretickú hĺbku a ktorý nám odкрýva „skryté pozadie“ spoločenského javového sveta, ale zároveň sa opiera o každodenné poznanie i politické skúsenosti ľudových mas a pod. Napokon, väčšina známych a rozšírených *Úvodov* vedome alebo nevedome preferuje jednu stránku z vyššie spomenutých a na prvý pohľad zdanlivo vylučujúcich charakteristík. Musíme si priznať, že doteraz nám chýba pri výučbe marxistickej filozofie aj na úrovni vysokých škôl taký úvod do marxistickej filozofie, ktorý by pomáhal študentom a všetkým záujemcom o túto filozofiu vniknúť na jej terén tak, aby sami rozpoznali „technológiu“ jej stavby a aby sami mohli byť jej „staviteľmi“ pri reakciách na najbežnejšie životné udalosti i pri hodnotení tých objektívnych foriem ľudskej tvorby, ktoré už nevyhnutne vyžadujú teoretický postoj.

Sèveho pokus o takýto úvod sa

zameriava na kritické štúdium marxistickej filozofie a za svoj cieľ si kladie vysvetliť jej kritickú podstatu, ktorá spočíva v tom, že vo vzťahu k vede sa nemôže stať pragmatickou a vo vzťahu k politike nemôže na seba náberať charakter prostriedku. Z toho vyplýva, že metódou jeho *Úvodu* nie je metóda deduktívna. Sève vo svojom výklade vychádza z vývoja protirečení klasickej filozofie, ktorý vedie k dialektickému mysleniu [1. kap.]. V druhej kapitole načrtáva, ako sa rozvíja dialektický spôsob myslenia v procese jeho používania materializmom a cez postupné rozchody s predchádzajúcimi filozofickými systémami. V tretej kapitole analyzuje hlavný vklad dialektického myslenia: pochopenie pohybu spoločenských formácií a triedny boj, a nastoľuje niektoré kľúčové problémy historického materializmu. Štvrtá kapitola, na základe predchádzajúcej analýzy, rieši otázku, či má ešte filozofia miesto v teórii marxizmu, a ak áno, akým novým spôsobom. Podrobnejšie hovorí o príčinách kladnej odpovede, precizuje jej význam a s ňou súvisiace nedorozumenia, vychádzajúc odtiaľ cez skúmanie základných otázok dialektického materializmu [5. kap.], materialistickej dialektiky [6. kap.] a širšie cez výskum otvorených problémov dejinného vývoja tejto dialektiky ukazuje, ako funguje táto nová filozofia. Táto postupnosť je v Sèveho knihe nielen logická, ale aj historická, lebo vychádzajúc z predmarxovskej filozofie [1.

kap.) a z raných spisov Marxa a Engelsa (2. kap.) nám predstavuje ten myšlienkový vývoj, ktorý sa uskutočnil od *Nemeckej ideológie* ku *Kapitálu* (3. kap.) a završuje sa v Engelsovej filozofickej činnosti (4. kap.); sleduje ďalej, ako pokračoval v dielach veľkých marxistických teoretikov (najmä Lenina) na začiatku nášho storočia, ako sa neskôr deformoval u Stalina a aké boli pokusy o prekonanie deformácií a aké vzťahy ho viažu k súčasnému vývoju iných filozofických myšlienok (5. a 6. kap.). Kniha je ukončená úvahami o celkovom vývoji marxistickej filozofie a jej budúcich perspektívach (7. kap.).

Dialektika je traktovaná ako „duša“ marxistickej filozofie, je preto logické, že Sève pokladá za uzlové body pochopenia tejto filozofie základné charakteristiky materialisticky pretvoreného dialektického myslenia. Prvým, a podľa Sèveho málo zdôrazneným momentom tejto dialektiky je to, že špecifické pojmy marxizmu nie sú pojmami vecí, lež vzťahov. Vzťahové pojmy umožňujú uchopiť predmet poznania v logike vývoja, ktorá nevyhnutne vytvára jeho vlastnosti. Prvou úlohou poznávania, ktorá sa snaží o vedomosť v zmysle dialektickom, je nahradiť púhu abstrakciu vecí analýzou vzťahov. Sève však upozorňuje aj na nebezpečenstvá tých postupov, ktoré (neberúc do úvahy, že vzťahy nie sú len producentmi ale aj produktmi, a že každý vzťah je len momentom celkového procesu vývoja, v ktorom veci prechádzajú vo svoje protiklady) zo samých vzťahov robia nové abstraktné podstaty. Materializmus tejto dialektiky sa prejavuje v jej druhom momente, ktorý možno charakterizovať tým, že oproti hegelianizmu nepovažuje konkrétny pohyb za púhy ilustračný príklad všeobecne platnej logiky, ale naopak: snaží sa o to, aby na základe reálnych faktov odkryl vo veciach ich

špecifické vzťahy a procesy a uchopil „špecifickú logiku špecifického predmetu“. Podľa toho skutočný obsah pojmu nemožno určiť definíciou vyratujúcou existujúce a strnulé charakteristiky predmetu, ale predstavením vzťahov a procesov v daných podmienkach a priblížením tých pohybov, ktoré určujú tieto podmienky a prekonávajú ich. Ak ale pozitívnym obsahom pojmu „podstata“ je konkrétna logika konkrétneho predmetu, vzniká otázka, čo je existenčným spôsobom tejto podstaty? Sève odpovedá na túto otázku pomocou a prostredníctvom Marxovej analýzy výmeny tovarov a vzniku peňažnej formy, a dospieva k uzáveru, že dialektickomaterialisticky pochopená podstata (rozumej: základný vzťah, proces) na určitom stupni svojho rozvoja sa objavuje vo vecnej forme. Hoci sa tento moment dosť často považuje za dôkaz špekulatívnosti dialektiky (práve na základe nepochopenia povahy podstaty), podľa Sèveho „je *prechod všeobecného do svojej zvláštnej formy, vzťahu do formy veci, nadzmyslovej podstaty do zmyslovej existenčnej formy, podstatnej veci*... nesporne *najzákladnejším* bodom materialistickej dialektiky“. (s. 56 — citáty sú v recenzii uvedené na základe maďarského prekladu Sèveho knihy.) Uskutočnenie vecnej formy znamená kvalitatívnu zmenu v materiálnom procese podstaty, a preto odкрýva pred nami nové stránky dialektiky vývoja. Ide totiž o to, že tento prechod vynucuje taký vývoj konkrétnych vecí, pri ktorom ony získavajú povahu všeobecnosti. Zároveň ale v tej miere, ako sa vzťahy stávajú všeobecnými, táto zvláštna forma všeobecného zabraňuje prechodu celého procesu do foriem vyššieho rádu: splnením svojej prechodnej revolučnej úlohy buď stráca existenčnú opodstatnenosť osamostatnenej a preto obmedzenej konkretizácie všeobecného, alebo zaniká rozvo-

jom všeobecnosti v samých veciach. Tento nový obrat podľa Sèveho dokazuje, že základný existenčný spôsob podstaty nie je totožný s jej vecnou formou, ale v konečnom dôsledku ostáva podstatou vzťahov a procesov v nekonečnom vývoji; ergo: ani materialistická dialektika ich nestotožňuje. Reprodukcia procesov prírody a ľudskej praxe „v špecifických podmienkach myslenia“ na tomto bode nastoľuje otázku o charakte re vzťahu medzi logickým a historickým poradi m zmien, medzi reálnym konkrétnom a mysleným konkrétnom, a vedie k výsledku, že východiskový bod výkladu je v určitom zmysle protikladný východiskovému bodu skutočného procesu. V tomto vzťahu sa vlastne prezentuje (ale môže byť aj zakryté) to, že vo vývoji skutočnosti dochádza k obratu: historický východiskový bod prestáva byť určujúcim základom rozvinutého celku. Tento moment je ďalším uzlovým bodom pochopenia marxizmu: každý organický celok vychádza z predpokladov existujúcich mimo neho, ale v procese totalizácie si vytvára svoje špecifické podmienky fungovania a vývoja, a takto svojmu predchádzajúcemu základu určí funkciu nositeľa, na ktorom on naďalej spočíva, ale ktorému vnucuje svoje zákonitosti. A takto aj logické väzby kategórií v teoretickom výklade zodpovedajú určitej skutočnosti: tej, ako funguje rozvinutá totalita. Abstrakcia, ktorá zohráva dôležitú úlohu v dialektickom myslení, je neustále zvnútra ohrozovaná idealizmom, najmä vtedy, keď nedokážeme odlíšiť historický vývin od logického vývinu (ktorý ho reprodukuje, ale sa s ním nestotožňuje). Preto je poučné, čo hovorí Sève na záver analýzy dialektického myslenia: *„pojmy nám nepovedia konkrétne, aká je vec vo svojej všeobecnosti, ale nám ukážu, ako sa treba vo všeobecnosti pustiť do štúdia toho, čím vec kon-*

krétne je. To je ten „uzlový bod“ pochopenia marxizmu, ktorý spája všetky ostatné“. (s. 69) Táto charakteristika materialistickej dialektiky určuje otvorenosť a praktický dosah marxizmu a zároveň vysvetľuje aj ten Engelssov výrok, podľa ktorého sa Hegelom končí filozofia vôbec.

V pozadí celého ďalšieho výkladu nachádzame u Sèveho tieto princípy, a treba povedať, že mu umožňujú riešiť mnohé sporné otázky marxizmu v pôvodných Marxových intenciách a pomáhajú mu aj pri posúdení tých iniciatív v marxizme, ktoré sú spojené s menami Gramscího, Lukácsa, Althussera, Mao Ce-tunga a ďalších. Stanoviská jednotlivých filozofov sú tu analyzované v organickej jednote s určitými problémovými okruhmi; tak napr. Gramscího kritika vulgárneho materializmu a jeho absolútny historizmus sa dávajú do súvisu so vzťahom dialektického a historického materializmu. Vysoké hodnotenie Gramscího takto umožňuje zároveň aj vystihnútie jeho slabých stránok, ktoré Sève vidí najmä v nedostatočnom zdôraznení priority materiálneho v rámci dejinných vzťahov a v tom, že kategória praxe síce jednoznačne zachováva jednotu človeka a prírody, ale zoslabuje objektivitu poznania a vonkajškovosť prírody. Podobne kriticky je hodnotený aj Lukács (na základe diela *Dejiny a triedne vedomie*), alebo Mao Ce-tung (jeho chápanie antagonizmu, ktoré podľa Sèveho pomiešalo podstatné znaky a konjunkturalne formy, objektívnu a subjektívnu stránku protirečenia, a podcenilo to, čo oddeľuje od seba racionálnu a naivnú dialektiku).

Sektorové rozlíšenie dialektického a historického materializmu, podľa ktorého sa s historickým materializmom stretávame vo sfére dejín spoločnosti a s dialektickým materializmom vo sfére prírody, stanovuje na základe genetickej priority prírody

pred spoločnosťou dialektický materializmus ako „logický základ“ historického materializmu. Sève síce prisudzuje tejto dichotómii určitý zmysel, ale jednoznačne odmieta tézu, podľa ktorej marxistická filozofia je „rozšírením“ prírodovedného materializmu na dejiny. Naproti tomu tvrdí, že marxistická filozofia je rozpornou jednotou dialektického a historického materializmu. Ak ju považujeme za dialektický materializmus, tak máme na zreteli tú gnozeologickú dimenziu materialistického chápania sveta, v ktorej dejiny ako rozvinutá forma pohybu prírody sú obsiahnuté vo svete. Ak ju považujeme za historický materializmus, tak máme na zreteli tú dimenziu, v ktorej celá spoločenská prax ako konkrétny spôsob vzťahu k prírode je obsiahnutá v poznávaní. Marxistická filozofia je teda dialekticko-historickým materializmom, v ktorom okrem sektorových zvláštností prírody a spoločnosti sa odráža aj dialektická jednotu ľudstva a prírody: produkcia ľudstva vychádzajúca z prírody a praktické odzrkadlenie prírody v ľudských dejinách.

V krátkej recenzii nemožno pokúšať na všetky tie momenty uvedenej knihy, ktoré by si vyžiadali súhlasné alebo kritické reagovanie čitateľa. Z tých, ktoré možno bez väčších výhrad akceptovať, spomeniem len časť o historickom materializme, kde sú formulované zaujímavé myš-

lienky o sprostredkovaní medzi výrobnými silami a výrobnými vzťahmi, o „zmysle“ dejín, o materialistickom chápaní účelovosti v spojitosti s interpretáciou zákona negácie negácie, alebo o vzťahu dejinnej tendencie vývoja individuality k slobode a pod., alebo časť o dialektickom materializme, kde sú interpretované teórie Gramscioho, Lukácsa, Poppera, Bachelarda, Althussera, či šiestu kapitolu, ktorá rieši problematiku antagonizmu, analyzovanú z nových hľadísk (napr. aj vo vzťahu k priestoru a času). Diskutabilnejšie sú už niektoré časti siedmej kapitoly, kde pojednáva o rozmanitosti a premenách marxizmu ako o dôsledku jeho rozšírenia, o vzťahu filozofie a politiky alebo marxistickej filozofie a komunistickej strany a pod. Treba tu ale podotknúť, čo aj autor uvádza ako vysvetlenie v úvode svojej knihy, že totiž analyzoval mnohé praktické aspekty marxistickej filozofie v závislosti od toho, ako sa oni konkrétne nastoľovali vo Francúzsku.

Veľmi stručne by sme mohli Sèveho *Úvod do marxistickej filozofie* charakterizovať ako podnetnú, spôsobom výkladu aj svojím obsahom novátorskú publikáciu, ktorá nás v dobrom slova zmysle provokuje k premýšľaniu nad niektorými zdanlivo pevnými princípmi marxistickej filozofie. Možno túto knihu doporučiť aj čitateľom, ktorí sa s filozofiou zaoberajú profesionálne.

Ondrej Mészáros

O SEBAREALIZÁCIU ČLOVEKA

V. KUSIN: Človek a jeho sebarealizácia. Smena, Bratislava 1984, 149 s.

Hľadaním a identifikáciou súvislostí medzi prácou „ako základným a historicky prevládajúcim určením človeka“ a procesom jeho pozitívnej sebarealizácie, vývojom človeka k

vlastnej slobode, sa zo širších integratívnych sociálno-filozofických aspektov zaoberá publikácia doc. PhDr. V. Kusina, CSc., nazvaná *Človek a jeho sebarealizácia*.